

John Brozius

Podcast

Introductie

Cees Bakker in gesprek met John Brozius over Echo's van de Slag.

Cees

John, je bent al jarenlang alle archieven afgelopen... om allerlei dingen te onderzoeken over kunstenaars, over objecten. We hebben het nu over de Slag op de Zuiderzee. In het museum waar ik dan werk zijn ongelooflijk veel mooie dingen. Het eerste wat ik je eigenlijk wil vragen, dat vraag ik me altijd al af... hoe komen wij aan die beker van Bossu? Ze zeggen, we hebben hem gejat van Bossu, maar heeft die man hem meegenomen? Had hij hem aan boord? Hoe zit dat? Weet jij dat?

John

Dat is een beetje een probleem, omdat de eerste beschrijving van de beker van Bossu. Die is uit 1839 van onze chroniek schrijver Abbing. En die is eigenlijk de eerste die daar een beetje gedetailleerde aantekening van maakt. Hij zag het in het stadhuis. En eigenlijk de periode dat hij werd bemachtigd, zeg maar door de Watergeuzen. Vermoedelijk is hij wel door de stad Hoorn als soort buit in het stadhuis gezet. Maar in die periode tot aan 1839 is er ook niemand die dat ding beschrijft of heeft gezien. Eigenlijk Velius, die zegt, er werd uit de Inquisitie wel een hoop zilverwerk, een kist met zilverwerk en een grote hoeveelheid aan vaatwerk in beslag genomen, gevonden, op de kamer waar Bossu dan zich verstopt had, op dat schip. Maar sinds die tijd, Velius maakt dat rapport in 1604, in zijn chroniek weer, maar sinds die tijd is dat ding eigenlijk onvindbaar, althans in de verhalen.

Cees

Het is sowieso wel leuk om uit te vissen waarom mensen dingen maakten. Ik bedoel, zo'n beker is duidelijk als buit, hij is afgepakt. Maar er zijn enorm veel mooie schilderijen gemaakt. Waarom werden die gemaakt en wanneer? Was dat meteen al na die slag? Als een soort heroïsch verslag?

John

De eerste tekening die feitelijk werd gemaakt van de slag, dat was door Frans Hogenberg. Dat was ongeveer een jaar na de slag. Dat is een prentje dat iedereen als eerste ziet als je een verhaal leest over de slag op de Zuiderzee. Hogenberg was een uitgever en tekenaar. Die was de eerste die dus op basis van een verhaal een soort schetsachtige prent maakte waarop je dan, zeg maar, in de verre achtergrond zie je het silhouet van de stad Enkhuizen.

Op de voorgrond zie je het silhouet van de stad Amsterdam. Maar bijvoorbeeld Hoorn komt er niet op. Want in de verhalen uit die tijd blijkt dat eigenlijk die slag werd gezien tussen de Spaans-Amsterdamse vloot tegen de Enkhuizer vloot.

Cees

De slag op de Zuiderzee, die Hoorn nu natuurlijk heel groots gaat belichten, dat zijn heel vaak toch weer een heleboel andere aspecten, andere steden zijn daar natuurlijk mee bezig. Maar die Hogenberg heeft eigenlijk een soort pamflet gemaakt om te laten zien, jongens dit is er gebeurd. Maar dan krijg je natuurlijk, zoals bijvoorbeeld in de Statendoor in Hoorn, is er een gigantisch schilderij van Blanckerhof. Wie heeft die laten maken?

John

Ja, dat was weer van de Gecommitteerde Raden van West-Friesland en het Noorderkwartier. En de geschiedenis van de Gecommitteerde Raden begint ook in 1572, 73. Op het moment dat de opstand in wording was. Amsterdam bleef heel lang Spaans en Haarlem was veroverd waardoor de noordelijke steden geen contact meer konden maken met Dordrecht en Delft waar zich het hoofdkwartier van de prins van Oranje bevond. En toen dachten de zeven steden van het Noorderkwartier we moeten zelf kunnen vergaderen, want we kunnen niet iedere keer wachten op berichten van de prins van Oranje. Het was een soort klein broertje van de Staten van Holland. En die zeven steden zouden eigenlijk als de oorlog voorbij was, zouden ze weer worden opgeheven. Maar het grappige is van de Gecommitteerde Raden dat ze gewoon bleven bestaan... en dat hun functies alleen maar vergroot werden. In het begin waren ze opgericht om te strijden tegen de Spaanse opmars en de vloot in orde maken, militair alles in orde te maken. Maar op het laatst kregen ze steeds meer bevoegdheden. En op een bepaald moment werd gezegd dat ze zich weer konden opheffen. Toen werd natuurlijk enorm geprotesteerd. Met als gevolg dat ze tot 1795 gewoon. Tot aan de Franse tijd zijn ze gewoon blijven bestaan.

Cees

En zij wilde dat schilderij graag hebben. Want waarom maakte men zo 'n schilderij sowieso?

John

In de eerste plaats was het natuurlijk ter decoratie van de eigen vergaderruimte. Van de mooie zaal. En de Gecommitteerde Raden hadden heel veel te maken met de beginjaren van de opstand, omdat zij verantwoordelijk waren voor het uitrusten van de vloot.

Dus het schilderij met een slag van Bossu of de slag op de Zuiderzee, was eigenlijk hun verdienste. En daarom was het voor hen interessant om dat natuurlijk tentoon te spreiden als een enorm decoratief object.

Cees

Want hij is vrij laat geschilderd, toch? Tientallen jaren na de slag.

John

Ja, hij is ergens in 1665 gereedgekomen het schilderij. Waarschijnlijk zijn de plannen om het schilderij te laten maken iets eerder geweest. En misschien heeft het dan te maken met een bepaald jubeljaar. Zo van vijftig jaar na de slag gaan wij een groot schilderij... of zestig jaar na de slag. Maar het punt is, we kunnen niet precies zeggen wat de aanleiding was. Alleen, binnen die Gecommitteerde Raden had je natuurlijk een secretaris die kwam uit Alkmaar, dus die had weer goede contacten. Met de Alkmaarse schilder, die uiteindelijk dat schilderij maakte. En ook met de houtsnijder, die de lijst om het schilderij maakte. Dus je mag aannemen dat op een bepaald moment de secretaris van de Gecommitteerde Raden, dat was een Van Foreest dat die het belangrijk vond als er een nieuwe vergaderkamer werd gebouwd. Want dat ging eraan vooraf, aan dat schilderij. Dat er natuurlijk meteen werd nagedacht over de decoratie van die kamer. Als er een nieuw pand wordt gebouwd, wordt er meteen gekeken wat voor schilderijen en decoratie gaan we daarvoor gebruiken.

Cees

Want er zijn een stuk of zes, zeven schilderijen gemaakt. Allemaal vrij laat, eigenlijk. Je zou denken, die slag is toch een prachtig moment om dat vast te leggen. Maar die slag van de Zuiderzee had gewoon nog niet die status, die het nu eigenlijk gekregen heeft.

John

Nee, na die print van Hogenberg krijg je eigenlijk dertig jaar niks. Alle prenten die naar aanleiding van de slag zijn gemaakt zijn allemaal gebaseerd op Hogenberg ook. En je ziet pas in 1608, 1607 wonnen wij de slag bij Gibraltar. Dat was een hele belangrijke slag. En in 1608 werden vredesbesprekingen gehouden met de Spanjaarden, met de navolger dan van Alva. En in 1609 werd het bestand, twaalf jaar bestand, getekend. En toen kregen mensen echt het idee, dit kon nog wel eens het einde zijn van de oorlog. En dan weer documenteren, want het geld was op bij de Spanjaarden, dus iedereen voelde dat wel aan. Die Spanjaarden zijn schatkist was helemaal leeg. Dat was in Nederland natuurlijk ook feitelijk zo.

Maar toen kregen de kooplieden, alle bestuursorganisaties zoals de admiraliteit, de Gecommitteerde Raden, de steden, die kregen echt het idee van nu kon het nog wel eens afgelopen zijn met de oorlog tegen Spanje. En omdat die economie, die draaide als een tierelier, er was geld in overvloed. En toen kregen mensen ook het idee we gaan dat herdenken, onze 'succesvolle', opstand die gaat goed aflopen.

Cees

Alkmaar had natuurlijk daar begon de victorie, in Leiden, in Brielle, overal begint de victorie. De Slag op de Zee kreeg plots veel later die lading die het nu heeft. Is dat ook hetzelfde mechanisme dat je in die negentiende eeuw krijgt van ja, maar dat is eigenlijk wel belangrijk om die heldendaden veel meer naar voren te halen? Want dat herdenken werd wel steeds anders, hè?

John

Ja, in de negentiende eeuw is het natuurlijk terugkijken op de zeventiende eeuw. Want de negentiende eeuw was natuurlijk na de Franse tijd dus het land was verarmd. We hadden een buitenlandse bezetting gehad. Dus laten we zeggen, in 1815, nadat Napoleon was verslagen onze Franse koning was uit het land gewerkt, kwam er een nieuwe koning van Nederland die natuurlijk een directe nazaat was, in feite, van de stadhouders van Oranje. Dus alleen al het feit dat Willem I accepteerde om koning te worden van Nederland was natuurlijk al terugkijken naar onze roemrijke zeventiende eeuw. En met het terugkijken... je kijkt niet terug naar periodes van ellende en armoede... je kijkt terug naar de Gouden Eeuw. En waarschijnlijk is in die periode ook de term Gouden Eeuw gemunt.

Cees

Maar het is toch wel opvallend dat die herdenking pas veel later is begonnen. Er was nooit in 1573 of 1673 dit is dan het jaar waarin we de Slag op de Zuiderzee gaan herdenken. Het rampjaar daarvoor natuurlijk. Er was heel wat anders aan de hand dan de Slag op de Zuiderzee belangrijk vinden.

John

Kijk, wat je ziet is dat, laten we zeggen, in die periode van het twaalfjarig bestand werd er lokaal veel geld uitgegeven om die Slag op de Zuiderzee te herdenken. Want je ziet dan steden die gaan de belangrijkste schilders van het land vragen om zeestukken te schilderen. Wat ik net zei, Gecommitteerde Raden, de admiraliteit bestelt overal zeestukken ook om hun wapenfeiten uit de begintijd van de opstand te laten zien. En dan later, nadat de vrede met Spanje is getekend, zie je eigenlijk een periode dat we de hele 17e eeuw in een soort oorlogssituatie zitten.

Dan weer tegen de Engelsen en de Fransen. En dan wordt er eigenlijk niet teruggekeken naar de roemrijke tijd. Dus pas in de negentiende eeuw komen die gevoelens weer op van wat hebben wij toch wat fantastisch verricht in de Gouden Eeuw. En dan zie je pas onderzoek naar de daadwerkelijke geschiedenis van de opstand. Er komen talloze publicaties. Mensen gaan opnieuw dat allemaal in druk en print brengen.

Cees

En die schilderijen, want er is er dus nog altijd één zoek. Er is een Vroom, als het goed is, de Slag op de Zuiderzee. Dat zou fantastisch zijn als we die zouden kunnen zien. Maar heb je enig idee wat ermee gebeurd is? Is er onderzoek naar gedaan?

John

Het enige onderzoek dat gedaan is, is zeg maar door mij gedaan en samen met Anton Groot, want ik dacht dat hij degene was die origineel mij attent maakte op de akte, maar ik weet het niet meer honderd procent. Maar Vroom, die werd in 1621 gevraagd door de Gecommitteerde Raden om een schilderij te maken voor Maurits. Die woonde toen in het Stadhoudelijke Hof in Den Haag. En dat schilderij moet inderdaad zijn gemaakt. Vroom werd ervoor betaald. We kunnen die hele correspondentie van Vroom met de Gecommitteerde Raden nalezen in het archief van de Gecommitteerde Raden. Hij kreeg 6000 gulden voor zijn schilderij, wat ontiegelijk hoog was en waarmee de Gecommitteerde Raden ook meteen de hele markt verpest hebben. Want toen begon iedereen 6000 euro te vragen voor een groot schilderij. Maar dat schilderij is waarschijnlijk wel afgeleverd in Den Haag. Er is ook door een van de Foreesten, ik dacht Jacob van Foreest is daar ook een gedicht opgemaakt. En dat schilderij was eigenlijk om Maurits die ging wonen in het Stadhoudelijke Hof, maar dat was net ook in een verbouwing. En een jaar daarvoor werd een bezoek gebracht door de Gecommitteerde Raden van West-Friesland aan Maurits om te spreken over de toestand in de oorlog. En toen hebben ze natuurlijk ongetwijfeld gezien, Maurits gaat een nieuwe residentie in, die heeft schilderijen nodig. En er hing natuurlijk ook al van alles van zijn voorganger, Willem van Oranje. En toen is dat idee ontstaan en toen is in Hoorn bedacht we gaan naar Haarlem en we gaan Vroom vragen om een heel groot slag van Bossu voor Maurits te laten schilderen. En Vroom is ook inderdaad bij Maurits geweest om te vragen van hoe groot kan hij zijn, waar moet hij komen te hangen. Hij heeft een klein modelletje gemaakt van het schilderij. Dat is niet meer bewaard gebleven, maar we weten uit de archieven dat dat inderdaad gemaakt is. En Maurits heeft dat goedgekeurd, dat zei Vroom dus op de vergadering van de Gecommitteerde Raden. Dus hij moet gemaakt zijn. Op een gegeven moment, ja, waarom is hij verdwenen? Dat is gebeurd omdat op een gegeven moment dat Huis van Oranje kwam in Duitse handen.

Er was een Duitse prins die was dus erfgenaam van de hele stadhouderlijke collectie. De hele boedel. Vanaf Willem van Oranje tot aan 1700 aan toe. Dus al die schilderijen van Willem van Oranje, Frederik, Hendrik, Maurits en Willem V. Al die schilderijen werden opgeëist door die Duitse prins. En zo zijn al die schilderijen dus naar Duitsland verhuisd en daar ergens in paleizen opgehangen. En daar raken we het spoor kwijt.

Cees

En heel veel van die schilderijen zijn nog wel teruggekomen, of weet jij dat? Zijn die wel weer naar Nederlandse instituten of zijn ze allemaal in Duitse collecties gebleven?

John

Heel veel zitten in Duitse collecties. En ook zijn er een hoop verkocht, want het was natuurlijk gewoon particulier bezit. Dus die Vroom kan ook best bij een groot industrieel aan de muur hangen. Ja, maar na zoveel honderd jaar dan geloof je dat niet meer. Maar er was wel een andere schilderij, net zo groot, van Cornelis van Wieringen. En opeens in 1945 werd dat gevonden bij een antiquair. Dat was een schilderij van twee meter hoog en vier meter breed. En opeens een antiquair, die had dus een Cornelis van Wieringen met de Slag van Gibraltar. En dat is dus honderden jaren helemaal onder de radar, komt bij een antiquair in Duitsland boven water. En toen heeft het scheepvaartmuseum, die zag het en die hebben het toen gekocht. Maar dat was ook een schilderij zo groot als een behangsel, bij wijze van spreken. En die kwam opeens weer boven borrelen, ergens in de jaren 40 in Duitsland. Dus die Vroom is natuurlijk ook heel lang misschien onder de radar geweest. Maar het grappige is, die hele stadhouderlijke collectie was natuurlijk gewoon een privécollectie. Die kon gewoon worden verkocht. En die Duitse prins, die dacht van, nou ja, ik heb geld nodig, afstoten. En alles wat nu in het Rijksmuseum zit, dat waren eigenlijk de overgebleven stukken. Die die prins niet wilde hebben. Die bleven gewoon hangen, van ja, ik ga dat ding niet meenemen, laat die maar hangen. Zo is het gegaan.